

'Horticulture in transition'

De tuinbouw van morgen: oplossingen en uitdagingen

De maatschappij verandert sneller dan ooit. De (regionale) tuinbouwsector verandert mee. BO-MIRT en Greenport Westland-Oostland onderzoeken welke toekomst de sector heeft, wat daarvoor ondernomen moet worden is en wat de gevolgen zijn. In dit kader vond op 11 juli een bijeenkomst plaats: 'Horticulture in transition'. Daarin stonden enkele sprekers en tientallen tuinbouwprofessionals uitgebreid stil bij de toekomst.

1. Achtergrond

1.1 Organisatie

'Horticulture in transition' was een initiatief van BO-MIRT, Provincie Zuid-Holland en Greenport Westland-Oostland. BO-MIRT is het Bestuurlijk Overleg Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport. In BO MIRT maken het Rijk en de Zuidvleugelpartners afspraken over de prioritaire rijksinvesteringen in de Zuidvleugel. Greenport Westland-Oostland is het samenwerkingsverband van overheden, ondernemers en kennisinstellingen in de Greenport: samen werken zij aan een duurzame en vitale toekomst voor het regionale tuinbouwcluster.

1.2 Bijeenkomst

'Horticulture in transition' vond plaats bij Lijm en Cultuur in Delft. Sprekers waren Martin van Gogh (CEO Hoogendoorn) en futuroloog en trendwatcher Richard van Hooijdonk. Dagvoorzitter was Etwin Grootsholten van de provincie Zuid-Holland en Greenport Westland-Oostland. De inleiding van de bijeenkomst werd verzorgd door Bram du Saar, projectleider BO-MIRT bij het ministerie van Infrastructuur & Milieu.

Bram du Saar vertelde tijdens zijn presentatie over het doel van de bijeenkomst. "Nederland is het tweede tuinbouw-exporterende land ter wereld. Die positie hebben we bereikt door innovatief te zijn. En die positie kunnen we alleen behouden door één stap voor te blijven lopen. Daarom gaan we vandaag samen op zoek naar de toekomst. Is die toekomst bijvoorbeeld personalized food, telen in de stad, produceren in de supermarkt of telen in biospheres? Hoe die toekomst eruit ziet, zal grote gevolgen hebben voor de ruimtelijke inrichting van de regio."

De bijeenkomst werd bezocht door circa 55 tuinbouwprofessionals: van telers tot adviseurs. Zij hadden zich aangemeld voor de bijeenkomst via de website van de Greenport.

Een verslag van de bijeenkomst is te vinden op <http://www.greenportwo.nl/greenport/?p=3299>.

2. Sprekers

2.1 Martin van Gogh: 'Feeding and Greening Mega-cities'

Martin van Gogh, CEO van Hoogendoorn, was de eerste spreker tijdens de bijeenkomst. "Grote steden worden cruciaal voor de toekomst van de tuinbouw," aldus Van Gogh. De bevolking van deze mega-cities (met minimaal 10 miljoen inwoners) moet namelijk gevoed worden. Een duidelijke koers voor de Nederlandse tuinbouw, vindt Van Gogh: de sector zou zich moeten richten op de West-Europese mega-cities.

Dit vraagt om vindingen op het gebied van tal van disciplines en om een model. Dit model zou de sector vervolgens kunnen verkopen aan andere steden. "Vergelijk het met de watersector. Als New Orleans overstromingen zijn, dan wordt geroepen: Bring in the Dutch!"

Derde onderdeel van Van Goghs visie - die de naam 'Feeding and Greening Mega-cities' draagt - bestaat uit kennis en innovatie. "Nederland moet weer nummer 1 worden. We dreigen namelijk op dit punt de slag te verliezen." Zo zou volgens Van Gogh de tuinbouwsector moeten werken aan kennis op het gebied van circulair energieverbruik, gezonder leven en plantinhoudstoffen.

De visie van Van Gogh is weergegeven in een infographic. Deze is te vinden op <http://www.greenportwo.nl/greenport/wp-content/uploads/2015/09/feedingmegacities.pdf>. The Economist maakte een interactieve plattegrond van de historische en toekomstige ontwikkeling van de Mega-cities wereldwijd: <http://www.economist.com/node/21642053>.

2.1 Richard van Hooijdonk: De tuinbouw in 2030

Richard van Hooijdonk is futuroloog en trendwatcher. Technologie is volgens hem de 'driver' van de nieuwe ontwikkelingen. Fenomenen als big data, sensoren, drones, predictive shipping (dus weten wat de klant bestelt voordat die dat zelf weet), robots en chips zijn in de toekomst gemeengoed. Deze technieken zullen ook van invloed zijn op de toekomst van de tuinbouw. "De kas van de toekomst is connected." (Op zijn website verzamelde Van Hooijdonk enkele technieken die relevant zijn voor de agrarische sector: <https://www.richardvanhooijdonk.com/toekomst-landbouw/>).

Jongeren en buitenstaanders zijn volgens Van Hooijdonk bepalend voor de toekomst van iedere onderneming. Jongeren zijn veel beter in staat zich aan te passen en nieuwe technieken toe te passen. Daarom zouden ondernemers jongeren meer ruimte moeten geven binnen hun bedrijf. "Geef een groepje jongeren de opdracht: maak mijn bedrijf kapot." Dat klinkt als een vreemde opdracht, maar als bedrijven niet zelf het initiatief nemen, dan gebeurt dat door buitenstaanders. En

dat kan sneller gaan dan je voor mogelijk houdt. "Spotify bestond zes jaar geleden nog niet. AirBnB ook niet, net als Uber."

3. Bijdragen/feedback van deelnemers

De deelnemers aan 'Horticulture in transition' werd op verschillende manieren gevraagd mee te denken over de toekomst van het regionale tuinbouwcluster. Zo was er na iedere presentatie ruimte voor reacties. Daarbij viel op dat na de presentatie van Richard van Hooijdonk vooral zorgen werden geuit over 'de mens'. "Waar blijft de mens?" werd enkele keren gevraagd door aanwezigen, als reactie op moderne technieken als robots, drones en sensoren.

3.1 Groepsopdrachten

De deelnemers aan de bijeenkomst kregen de opdracht om in kleine groepjes vier vragen te bespreken en gezamenlijk antwoorden te formuleren. De vragen waren:

- wat zijn voor de tuinbouw doorslaggevende technologieën en ontwikkelingen?
- wat zijn nadelen van deze nieuwe technologieën?
- is de tuinbouw/is mijn bedrijf voldoende goed georganiseerd voor de toekomst?
- hoe ziet het tuinbouwbedrijf van 2030 eruit?

De deelnemers werden verdeeld in zes groepen van elk 5 tot 8 personen. Na het diner gaven zij elk een korte pitch. Gezien de vorm van de meeste pitches zijn de antwoorden op de vragen gebundeld (zie hieronder).

3.1.1 Doorslaggevende technologieën en ontwikkelingen

Hieronder een schematische weergave van de door de groepen genoemde doorslaggevende technologieën en ontwikkelingen.

Doorslaggevende technologie/ontwikkeling	Voorbeelden	Aantal *
Automatisering en kennis	Robotisering, Drones, Big data, Freshbox, kunstmatige intelligentie, plantsensoren	14
Andere bedrijfsvoering	Telen op afstand, netwerkorganisatie, internationale samenwerking, meer ruimte voor medewerkers, crossovers, jongerenboard, kennisdeling	7
Andere producten/anders produceren	Voedsel printen, telen plantinhoudstoffen, kas als apotheek, biobased, kas als energiebron, genetische modificatie, veredeling	5
Marketing	Niches, communicatie met de klant	3
Voedsel produceren voor de stad		2
Andere/betere teelttechnieken	Hydrocultuur, omgekeerde osmose	2

**: Dit betreft het aantal maal dat een technologie of ontwikkeling tijdens een pitch werd genoemd.*

3.1.2 Nadelen

Hieronder een schematische weergave van de door de groepen genoemde nadelen.

Thema	Quotes
Sociaal	Waar blijft de menselijkheid? De emotie verdwijnt Er komt minder werkgelegenheid Snelheid van de veranderingen vs. het adaptief vermogen van de mens De rol van de mens
Juridisch	De veiligheid van informatie Kennis en patenten Scheiding exploitatie en eigendom
Ondernemerschap	Het is niet meer jouw bedrijf Minder in eigendom Ondernemers moeten disruptieve ontwikkelingen in de gaten houden
Overig	Het imago van de tuinbouw Hoe behouden we kennis in het publieke domein?

3.2 Terugblik deelnemers

Met een aantal deelnemers is na de bijeenkomst contact opgenomen. Tijdens dit telefonische gesprek zijn de volgende vragen besproken:

- Wat is uw oordeel over de bijeenkomst?
- Wat is u bijgebleven van de bijeenkomst?
- Wat heeft u naar aanleiding van de bijeenkomst gedaan, of wat gaat u doen?
- Welke contact heeft u opgedaan tijdens de bijeenkomst?

Dit levert het volgende beeld op. (Zie de bijlage voor een volledig verslag van de gesprekken.)

Wat is uw oordeel over de bijeenkomst?

De ondervraagde deelnemers mochten bij hun oordeel over de bijeenkomst kiezen tussen zeer slecht - slecht - neutraal - goed - zeer goed. 2 van de 5 respondenten beoordeelden de bijeenkomst als goed; 3 van de 5 respondenten beoordeelden de bijeenkomst als zeer goed.

Tijdens de verschillende vragen gaven de ondervraagde deelnemers toelichting op hun oordeel:

- Bij een nieuwe duurzame economie gaat het niet alleen om technische ontwikkeling, maar ook om het vertellen en delen van verhalen

- Het belang van deze bijeenkomst was groot, en deze zaken moeten doorgaan. Wel even goed nadenken voor wie je wat wilt doen: gaat het je om kleinere MKB-ondernemingen die nog niet echt het besef hebben of zo ver zijn, om die in het verhaal mee te nemen, of kies je voor het topsegment? Je zou beiden moeten doen, maar dan wel met een specifiek, gesegmenteerd aanbod.
- Dit soort bijeenkomst moet doorgang vinden, en met een aantal toppers verder worden uitgediept op onderdelen – ook in niet te grote groepen, dit was precies goed. Ook met jongere generaties.
- Je kunt je niet alleen op de toppers blijven richten, maar een knip in top en middenegment zou je wellicht voor vervolg wel moeten maken. Pak in ieder geval die 20% die er echt hard mee verder willen.
- Van belang is ook goed te kijken naar verschillende typen bedrijven en innovaties: je zou een soort innovatieagenda kunnen maken, misschien gesegmenteerd naar bepaalde teelt of bedrijfstypologie; van quick wins naar innovaties op de langere termijn.
- ik zie de provincie ook wel als hulpmotor om het verhaal verder te brengen.
- Er moet geld zijn om te kunnen innoveren maar ook gedeelde visie over hoe nu verder.
- Suggestie is om in kleine groep verder te gaan met ondernemers in zelfde bedrijfstype (hoeft niet qua teelt), maar dit stukt dus steeds omdat er geen geld, geen tijd en geen zicht is op hoe je nou zoiets met elkaar doet.

Wat is u bijgebleven van de bijeenkomst?

De deelnemers kijken positief terug op de bijeenkomst, en vinden het belangrijk dat ondernemers/de tuinbouw naar de toekomst kijkt. Enkele aansprekende citaten uit de gesprekken met de ondervraagde deelnemers:

- Het grote enthousiasme van de aanwezigheid van ruimdenkende jongeren met visies en ideeën
- De grote slag die we moeten maken naar de toekomst
- Mooie locatie, goed eten
- Inhoud iets minder interessant voor mij want ben er al langer volop mee bezig
- De sfeer was goed, niet alleen de usual suspects
- Stilstand is achteruitgang
- Je moet er echt over nadenken ook als je allemaal al richting de 60 jaar bent
- Dit verhaal moet wel verder komen

Wat heeft u naar aanleiding van de bijeenkomst gedaan, of wat gaat u doen?

Als het gaat om ondernomen acties of geplande acties werden onder meer de volgende opmerkingen geplaatst:

- Onze toekomst zit in het waarde toevoegen aan en vermarkten van data
- Elementen van robotica en big data komen nu terug in onze nieuwe, thematische tentoonstelling
- We werken er al lang aan: de aanpak van innovaties, nieuwe technieken, AB-testen etc
- Bijeenkomst is in managementoverleg aan de orde geweest, en we organiseren nu brainstormsessies over hoe we de innovaties moeten gaan aanpakken.
- Ik denk vooral na over hoe ik mijn kennis en deskundigheid kan aanbieden aan andere ondernemers

Welke contact heeft u opgedaan tijdens de bijeenkomst?

De bijeenkomst bleek een goede aanleiding voor het leggen van contacten, blijkt uit de gesprekken met de deelnemers:

- Ik heb contact gelegd met jongeren uit de Greenery om eens door te praten en te zien wat we elkaar richting de toekomst kunnen en moeten gaan bieden
- Relaties gelegd met Greenport Venlo, en Richard van Hooijdonk; leuke sfeer mooie locatie, veel goede gesprekken gevoerd!
- Veel gespard met collega's, ook zij die nog niet zo ver zijn.
- Veel interessante mensen aan het netwerk toegevoegd, niet in de laatste plaats ook de provincie.
- Is heel goed voor het netwerk

4. Samenvatting

Doel van de bijeenkomst 'Horticulture in transition' was het met professionals uit het regionale tuinbouwcluster nadenken over de toekomst, om zo toekomstvisies te verzamelen én om feedback te vragen aan de deelnemers op bepaalde toekomstvisies. Bovendien leerden de deelnemers door de bijeenkomst actief nadenken over hun eigen toekomst.

Hieronder staan de belangrijkste bevindingen van de bijeenkomst.

Kansen

De deelnemers zagen over het algemeen de kansen die de toekomst biedt. Hierbij valt te denken aan het voeden van mega-steden en het toepassen van moderne technieken als robots, drones en sensoren. Die nieuwe technologieën zijn niet alleen kansen, ze zijn ook noodzakelijk voor de toekomst van de sector en voor het voortbestaan van individuele bedrijven.

Richard van Hooijdonk gaf de deelnemers de volgende boodschap mee: "Vandaag zijn jullie uit je comfort zone gestapt. Door na te denken over de toekomst krijg je een andere mindset. Houd die vast en zet door! Want je moet klaar zijn voor de toekomst. En geloof me: de toekomst wordt zo gaaf!"

Bedreigingen

De grootste bedreigingen zijn volgens de deelnemers sociale en juridische aspecten van de nieuwe technologieën. Onder sociale aspecten vallen onder meer het wegvallen van banen door het toepassen van onder meer robots. Deze ontwikkeling kan bovendien sneller gaan dan velen denken. Het is de taak van onder meer overheden hiermee aan de slag te gaan, meenden veel deelnemers.

Onder juridische aspecten vallen onder meer de veiligheid van data. Dagvoorzitter Etwin Grootcholten vatte het na afloop als volgt samen: "De grootste vraag is: wat doet de mens in de toekomst? Die vraag kan de sector niet alleen oplossen; daarvoor moet met overheden worden samengewerkt."

5. Leerpunten

De bijeenkomst levert de volgende leerpunten op:

- Er is een groot verschil in hoeverre professionals uit de tuinbouw bezig zijn met nadenken over de toekomst.
- Sociale aspecten (zoals werkloosheid) en juridische aspecten (zoals het vastleggen van kennis) worden als groot mogelijk nadeel van nieuwe technologieën gezien.
- Bijeenkomsten als Horticulture in transition zijn goed voor netwerken van professionals uit de tuinbouw.

- Deelnemers zien de meerwaarde van bijeenkomsten als Horticulture in transition. Overwogen moet worden of er verschillende bijeenkomsten voor verschillende doelgroepen georganiseerd moeten worden.
- De overheid zou een actieve rol kunnen innemen op het gebied van innovatie. Hierbij valt te denken aan het organiseren van bijeenkomsten, het informeren van ondernemers of het maken van een 'innovatieagenda'.

6. Conclusie

Snelle technologische ontwikkelingen en disruptieve innovaties laten zich moeilijk vangen in beleidskaders. Het is voor overheden daarom van belang om de ruimte te bieden aan nieuwe ontwikkelingen.

Dat was dan ook het doel van de bijeenkomst 'Horticulture in transition': samen met professionals uit het regionale tuinbouwcluster nadenken over de toekomst, om zo toekomstvisies te verzamelen én om feedback te vragen aan de deelnemers op bepaalde toekomstvisies. Hierin is de bijeenkomst geslaagd.